

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

І. М. Архіпова

Артемівськ. Україна

УДК 811.111.81“42

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО ВІДСТУПУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У забезпеченні зв'язності художнього тексту суттєва роль належить різним типам текстових внесень, які фокусують увагу читача на необхідній інформації і сприяють експресивності, емоційності і естетичному ефекту. До таких композиційних елементів тексту відносять позасюжетні одиниці композиційної структури тексту: заголовки, епізоди, ремарки, примітки, вставні конструкції і власне авторські відступи.

Актуальність роботи визначається її відповідністю загальному спрямуванню сучасних лінгвістичних студій із теорії композиції художнього тексту на встановлення лінгвопрагматичних властивостей композиційно-сюжетних, композиційно-структурних і композиційно-сміслових одиниць тексту.

Мета статті полягає у визначенні статусу авторських відступів як композиційних одиниць англомовних художніх прозових текстів.

Об'єктом виступають авторські відступи в англомовних художніх прозових текстах.

Аналіз лінгвістичних робіт, присвячених дослідженню авторського відступу, свідчить про те, що авторський відступ як включений у твір текст недостатньо вивчений у лінгвістиці, і використовувані в роботах терміни, такі як: “розгорнуте міркування” [10, с. 135], “авторське введення конструкцій прямої мови” [с. 268], чи термін у граматиці – “слова автора” як протиставлення “прямої мови”, так само як і терміни “ліричний відступ” або “авторський коментар” – у літературознавстві, термін “ремарка” – для позначення такого явища у драматургії, не розкривають повною мірою

особливостей включеного у твір тексту. Вживання різних термінів (“авторський відступ”, “авторський коментар”, “відступ” і “ліричний відступ”) для опису одного явища, а саме включеного у твір тексту, не передбачає відмінностей між цими поняттями. Термін “ліричний відступ” названий так не стільки у зв’язку з особливостями свого змісту, скільки у зв’язку з відвертістю самовираження автора, що розкривається в міркуванні [10, с. 135]. Пропонується використання терміну “авторський відступ”, який, на наш погляд, найточніше відбиває суть досліджуваного явища.

У забезпеченні зв’язності художнього тексту істотна роль належить різним типам текстових внесень, які фокусують увагу читача на необхідній інформації і сприяють експресивності, емоційності та естетичному ефекту. До таких композиційних елементів тексту відносять позасюжетні одиниці композиційної структури тексту: заголовки, епізоди, ремарки, примітки, вставні конструкції і власне авторські відступи.

З позиції семіотичної теорії позасюжетні одиниці тексту розглядаються як метатекстові елементи, які виступають способом зв’язності тексту (Ю. Д. Апресян [2]), перемикають увагу адресата на більш значущі фабульні моменти (В. О. Лукін [14]), допомагають орієнтуватися в художньому просторі тексту (Ю. М. Лотман [13]).

У межах структурно-семантичного підходу предметом вивчення виступають парантези як граматичні явища, обмежені рамками речення, при цьому у центрі уваги перебували характер синтаксичного зв’язку між матрицею і парантезою (Н. О. Кобринна [8]) і принципи розмежування різних функційних типів парантез, серед яких виділялися вставлені і вставні (А. В. Лашкевич [11]), їхні стилістичні функції в тексті (О. В. Александрова [1], М. М. Костюк [9]). З розвитком лінгвістики тексту виробилася тенденція до вивчення текстових включень як з позиції текстоцентричного підходу, що дозволило виділити власне текстові включення (Р. С. Самольотова [18]) і розглядати їхнє функціонування в художньому тексті з позиції лінгвокогнітивного підходу (О. А. Бунь, О. П. Воробйова [6]). У лінгвопоетиці (І. В. Арнольд [3], В. В. Виноградов [5]) такі одиниці і їхні різновиди розглядалися з позиції

нараторології (В. А. Кухаренко [10] – як типи викладу: авторська мова, діалогічна мова, внутрішня, невласне-пряма, як форми – примітка, ремарка, авторський відступ). Таким чином, включені одиниці вивчалися і як композиційні одиниці, і як авторська мова. Як авторська мова – один з яскравих способів виділення образу автора.

Значущість ліричного відступу в художніх текстах підкреслював О. О. Потебня, визначаючи його як особливого виду “суб”єктивність” [17]. Художнє значення суб”єктивного початку у прозі було уперше розкрито М. М. Бахтіним: “Предмет для прозаїка – зосередження суперечливих голосів, серед яких повинен звучати і його голос; ці голоси створюють необхідний фон для його голосу” [4, с. 67]. Ця думка М. М. Бахтіна отримала загальне визнання і значний розвиток у науці. Наприклад, Т. І. Сильман називає авторські відступи “ліричними вставками” і розглядає авторський відступ як “персонажне включення”, у якому автор виступає як рівноправний персонаж зі своїм голосом [19, с. 190–205]. І. Гордон відносить авторські відступи до коментарів, аналізуючи позицію автора як коментатора того, що ним зображується [22, с. 165]. І. В. Арнорльд виділяє внутрішньотекстовий коментар, який оформлюється у вигляді слова, виразу або речення усередині самого тексту, подається у дужках і призначається для пояснення незрозумілих місць, що з’являються у розвитку оповідання; авторський внутрішньотекстовий коментар, що зливається з оповіданням, набуваючи форми авторських відступів, вкладається автором у мову героїв; і позатекстовий коментар, до якого відносять посторінкові або затекстові примітки, маргіналії і навіть епіграфи, передмови і окремі розділи [3]. Т. Ф. Плеханова [16, с. 6–14] вважає, що авторські відступи – елемент композиції тексту, тобто авторське коментування зображених у творі картин і образів. Автор може переривати розгортання сюжету в тексті і вступати в безпосередню розмову з адресатом (рідше з персонажем), оцінювати зображене, висловлювати свої думки і почуття. Т. Ф. Плеханова у своїй роботі проводить аналогію між авторськими відступами і парантезою. Авторіві видається можливим розглядати парантезу “і на більшому, ніж речення, тлі. При розширеному трактуванні парантези до

неї можна віднести й авторський відступ” [16, с. 7–8]. Ми дотримуємося тієї точки зору, що парантеза – явище, що привноситься до складу речення, може бути вилучене з речення без шкоди для його структури. Різноманітні функції парантези зведені до утворення фігур мови, в основному, різних видів повтору: анафори, епіфори, градації, антиклаймексу [20, с. 252]. Авторськими відступами К. Р. Новожилова [15, с. 66–68] називає одну з форм порушення передбачуваності, оскільки вони є випаданням зі світу художніх закономірностей у світ закономірностей реальних, що призводить до порушення умовності художнього твору. Увідна єдність (структурно-текстове найменування авторських відступів) відбиває не знання автора про предмет розповіді, а його знання про світ взагалі. У такому зв’язку художнього і реального світу, який експліцитно представлений авторськими відступами, здійснюється основний напрям думки художника – від конкретного до загального. Автори творів можуть апелювати до уявного слухача і співрозмовника (читача). Це звернення відображається в численних відступах від оповіді. Такі відступи від оповідання потрібні авторові, щоб виказати своє ставлення до описуваної ситуації спілкування, до комунікативних намірів його учасників і планованих ними перлокутивних ефектів, а також до самих учасників спілкування і їхніх дій. Незважаючи на те, що авторські відступи допомагають глибокому розкриттю ідеї і усього змісту твору, чинять вплив на читача, за їх допомоги вводиться образ автора-оповідача, який височіє над зображуванним. Г. Флобер вважає, що автор повинен “творити і мовчати”, тобто мінімально висловлювати свою думку, щоб не руйнувати ілюзію фіктивного світу. Цю точку зору розділяє і О. М. Левидов, який наголошує, що авторське втручання ускладнює об’єктивування дійсності, негативно позначається на сприйнятті читачем персонажа [12, с. 145]. Ю. М. Лотман приходить до висновку про існування двох типів мовлення, названих ним “чуже слово” і “авторське слово” (власне оповідання автора). Дослідник виокремлює шість функційних типів “чужого мовлення” (монолог від імені персонажа, цитата, іншомовний текст та ін.) і три функційні типи власне авторського мовлення: 1. “Звичайна” романна оповідь у гранично нейтральних формах, що не створює

відчутного образу носія мови. 2. Мовлення, звернене до співрозмовника – заміна монологічної оповіді “однією партією” діалогічного мовлення. 3. Авторська оповідь про авторську оповідь [13, с. 55–56]. Другий і третій типи власне авторського мовлення найчастіше співвідносяться з авторськими відступами.

В. А. Кухаренко називає авторський відступ розгорнутим міркуванням, яке містить в собі авторські ідеї, що виражають світосприйняття автора. На думку дослідниці, це пояснювальна форма мови, де саме автор і входить в безпосередній контакт з читачем. Міркування в художньому тексті – це рупор авторських ідей, не втілених в образну форму [10].

Сучасним літературознавством прийняте таке визначення авторського відступу: “Ліричний відступ – форма авторської мови, слово автора-оповідача, що відволікається від сюжетного опису подій для їхнього коментування, оцінки, з інших причин, прямо не пов’язаних з дією твору ... авторські відступи безпосередньо вводять у світ авторського ідеалу і допомагають будувати образ автора як живого співрозмовника, читача” [7].

Композиційно-ліричні відступи мають подвійне значення: з одного боку, вони відіграють роль гальмування фабульного розвитку роману або поеми, а з іншого – дозволяють письменникові у відкритій формі висловлювати власні судження з різноманітних питань, що мають пряме або непряме відношення до центральної теми [7].

Це визначення свідчить про те, що авторський відступ отримує концептуальний сенс тільки в співвідношенні з категорією образу автора. Трактатування поняття “образ автора” досить різноманітне – “то, як дійова особа оповідання, то як творча індивідуальність письменника” [21, с. 97–108]. Ймовірно, така термінологічна різниця виникає тому, що автор дійсно з’являється у творі в декількох своїх іпостасях. У зв’язку з цим, В. В. Виноградовим була поставлена проблема типології образу автора в художній літературі. Ця проблема вирішується В. В. Виноградовим за допомогою понять об’єктивності і суб’єктивності. У текстах з “об’єктивною” структурою оповіді автор, на думку В. В. Виноградова, прихований в глибинах

композиції, стилю та інших великих елементах поетики і, відповідно, вербально невловимий. У центрі опиняється не автор, не оповідач, а сама відтворена дійсність. У текстах з “суб“ективною” розповідною структурою автор проявляє себе експліцитно, через ті або інші мовні форми [5].

Для лінгвістичного дослідження включеного тексту найхарактерніше передусім звернення до текстів із “суб“ективною” структурою оповідання, де автор присутній як мовна особа, тобто виражає, проявляє себе насамперед за допомогою сигналів власне мовної природи.

Антропоцентризм сучасної лінгвістики дозволяє нам поглянути на авторський відступ зі своїх позицій, інакше інтерпретувати проблему образу автора, яка раніше вивчалася переважно літературознавством.

Образ автора, згідно з В. В. Виноградовим, одним боком повернений до світу ідей, поглядів, світогляду письменника, а іншим – до мовної структури [5]. Лінгвіст завжди підкреслював, що образ автора структурний, як певна словесна форма. Аналіз цієї структури здатний розкрити світогляд. Отже, лінгвістичний і літературознавчий підходи до художнього твору виявляються принципово сумісними.

Перспективним є дослідження когнітивного аспекту авторських відступів у різножанрових художніх текстах англійської й американської прози.

Література

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса : На материале английского языка : Учеб. пособие / О. В. Александрова. – М. : Высшая школа, 1984. – 211 с.
2. Апресян Ю. Д. Избранные труды : Интегральное описание языка и системная лексикография : Т. 2. / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1995(6). – 767 с.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – [2-е изд.]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

5. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1971. – 396 с.
6. Воробьева О. П. Лингвистическая интерпретация текстовых внесений : операторный, когнитивный, культурологический ракурсы / О. П. Воробьева, О. А. Бунь // Язык и культура. – К. : Collegium, 1997. – С. 44–48.
7. Квятковский А. П. Поэтический словарь / А. П. Квятковский. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 376 с.
8. Кобрин Н. А. Очерки по синтаксису современного английского языка / Н. А. Кобрин, Е. А. Корнеева. – М. : Высшая школа, 1965. – 210 с.
9. Костюк Н. Н. Синтактико-стилистические функции парентетических внесений в художественной литературе (на материале английской художественной литературы XX в.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”/ Н. Н. Костюк. – Москва, 1985. – 22 с.
10. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – С. 100–192.
11. Лашкевич А. В. Герменевтика и рецептивная эстетика в современном англоамериканском литературоведении : Проблемы истории, теории и методологии : дисс. ... докт. филол. наук : 10.01.08 / Лашкевич Анатолий Викторович. – Москва, 1994. – 197 с.
12. Левидов А. М. Автор – образ – читатель / А. М. Левидов. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – 352 с.
13. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
14. Лукин В. А. Слово “истина” и идея тождества / В. А. Лукин // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1993. – № 1. – Т. 52. – С. 35–48.
15. Новожилова К. Р. Вводные текстовые единства, или авторские отступления, и их функционирование в художественном тексте / К. Р. Новожилова // Смысловые и прагматические характеристики текста и его единиц : межвуз. сб. науч. тр. – Иваново : ИГУ, 1989. – С. 65–71.

16. Плеханова Т. Ф. Лингвостилистическая характеристика авторских отступлений в английской художественной прозе : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т. Ф. Плеханова. – Москва, 1973. – 21 с.

17. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 313 с.

18. Самолетова Р. С. Структурно-семантические свойства и функционально-стилистический статус парентезы в современном немецком языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Р. С. Самолетова. – Минск, 1980. – 22 с.

19. Сильман Т. И. Лирические вставки в прозаическом тексте / Т. И. Сильман // Заметки о лирике. – Л. : Советский писатель, 1977. – С. 190–205.

20. Скребнев Ю. М. Стилистические функции вводных элементов в английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю. М. Скребнев. – Благовещенск, 1955. – 267 с.

21. Храпченко М. Б. Метаморфозы критического субъективизма / М. Б. Храпченко. – М. : Новый мир, 1985. – № 11. – С. 97–108.

22. Gordon J. A. The movement of English Prose / J. A. Gordon. – London : Longman, 1966. – 278 p.

Аннотация

Архипова И.М. Теоретические предпосылки исследования авторского отступления в современной лингвистике.

Статья посвящена лингвостилистическим особенностям авторского отступления. Цель статьи заключается в определении статуса авторских отступлений как композиционных единиц англоязычных художественных прозаических текстов. Объектом выступают авторские отступления в англоязычных художественных прозаических текстах XIX–XX вв. В работе уточняется понятие “авторское отступление”, выявлены его лингвопрагматические характеристики, параметры и критерии определения их в тексте.

Ключевые слова: авторское отступление, комментарий, текст, композиционно-речевые формы, автор, образ автора.

Анотація

Архіпова І.М. Теоретичні передумови дослідження авторського відступу в сучасній лінгвістиці.

Стаття присвячена лінгвостилістичним особливостям авторського відступу. Мета статті полягає у визначенні статусу авторських відступів як композиційних одиниць англомовних художніх прозових текстів. Об'єктом виступають авторські відступи в англомовних художніх прозових текстах ХІХ–ХХ ст. На основі комплексного підходу до аналізу авторського відступу з'ясовано критерії визначення авторського відступу та встановлено параметри, на основі яких вони відокремлюються від інших текстових внесень.

Ключові слова: авторський відступ, коментар, текст, композиційно-мовленнєві форми, автор, образ автора.

Abstract

Arkhipova I.M. Theoretical preconditions for research of author's digression in modern linguistics.

The article focuses on structural and syntactic properties of author's digression. The aim of this article is to determine the role of author's digressions as the compositional elements of English literary prose. The research has been made on the basis of English literary prose of the XIX–XX centuries.

While reading a narrative, a reader comes across several sudden interruptions in the main action of the text, which provides him background in formation, establish his interest, describe character's motivation and build suspense. These interruptions are called digressions. A digression is a stylistic device authors employ to create a temporary departure from the main subject of the narrative to focus on apparently unrelated topics, explaining background details. However, after this temporary shift, authors return to the main topic at the end of the narrative. Author's digression is also determined as a statement made by the author of an epic or lyric-epic directly expressing the author's attitude toward what is being described. Thus, the lyric digression introduces the author-narrator as someone with a higher, ideal point of view and establishes a cordially intimate, emotional contact between author and reader, similar to suggestion in lyric poetry.

In this article author's digression is determined as an autosemantic compositional unit of literary text, which ensures semantic relationship of different elements of the text, performs emotional and esthetic, phatic and cognitive functions, and is considered to be explicit means in defining the author's and reader's images.

The main purpose of author's digression is to provide a description of characters, background in formation, establish interest and create suspense for the readers. However, these

functions vary from author to author. Some use it to provide scholarly background, while some others use it to prevent confusion of illusions in a narrative. Another function is to emphasize or illustrate an idea through anecdotes or examples and establish a channel through which authors satirize a person or place. Besides these, many authors fear that if they do not digress from the main topic, naïve readers might not be able to differentiate between the reality and the fiction. Thereas on this some themes are closer to reality such as poverty, strained relationships and crime. Hence, they use it to put a check on their audience's sympathetic identification with certain characters.

Key words: author's digression, comment, literary text, compositional and speech forms, author, author's image.